

Latvijas Republikas Satversmes tiesas tiesnesim

Artūram Kučam

Jura Alunāna ielā 1

Rīgā, LV-1010

Latvijas Cilvēktiesību centra

Skolas ielā 21

Rīgā, LV-1010

Rīgā 2020.gada 31.augustā

viedoklis

(lietā Nr. 2020-21-01 “Par Latvijas Sodū izpildes kodeksa 45.panta piektās daļas pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam”).

Ņemot vērā Jūsu 2020.gada 3.jūlija lēmumu par pieaicināto personu lietā Nr.2020-21-01, ar kuru nevalstiskā organizācija “Latvijas Cilvēktiesību centrs” tika atzīta par pieaicināto personu minētajā lietā, kā arī uzaicināta rakstveidā izteikt viedokli par Latvijas Sodū izpildes kodeksa 45.panta piektās daļas pirmā teikuma (turpmāk – apstrīdētā tiesību norma) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 96.pantam, kā arī citiem jautājumiem, kuriem pēc tās ieskata varētu būt nozīme lietā, sniedzam šādu viedokli:

Apstrīdētā tiesību norma paredz absolūto ierobežojumu notiesātajiem satikties ar apcietinātām personām un personām, kuras izcieš sodu citās brīvības atņemšanas iestādēs. Uzskatāms, ka būtiski

ir nošķirt tikšanās ar ģimenes locekļiem¹ no citām personām, jo ģimenes saišu saglabāšana pati par sevi ir pietiekams leģitīms mērķis, lai atzītu aizliegumu satikties par antikonstitucionālu. Tāpat ir būtiski atzīmēt, ka satikšanās ar apcietinātajām personām var tikt pakļautas papildus ierobežojumiem, ņemot vērā iespējamās izmeklēšanas darbības, kas turpinās jau pēc šī drošības līdzekļa piemērošanas – šajā gadījumā ir būtiski nepieļaut šādu izmeklēšanas darbību traucējumu, informācijas noplūdi, kā arī citus draudus taisnīgajai un tiesiskajai lietas izskatīšanai.

Saskaņā ar Latvijas Soduzpildes kodeksa 1.panta pirmo daļu “Kriminālsodu izpildes uzdevums ir izpildīt kriminālsodu saskaņā ar šajā kodeksā noteiktajiem kriminālsodu izpildes pamatprincipiem, piemērojot notiesātajam šajā kodeksā noteiktos resocializācijas līdzekļus, kā arī panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.” Prevenzija, resocializācija un tiesiska uzvedība pēc soda izciešanas atzīstama par kriminālsoda izpildes mērķi. Acīmredzami, ka ar brīvības atņemšanu saistītā kriminālsoda vai arī apcietinājuma piemērošana un izpilde *per se* ir saistīta ar cilvēktiesību, tostarp – tiesību uz privāto un ģimenes dzīvi, ierobežojumu. Brīvības atņemšanas soda veida izciešanas gadījumā tā ir zināmā cena, ko notiesātais maksā par paveikto prettiesisko rīcību, jo šai rīcībai ir bijušas smagas sekas gan citām personām, gan visai sabiedrībai kopumā. Tomēr paredzētie ierobežojumi nedrīkst būt patvaļīgi. Šajā situācijā valstij ir īpaši svarīgi saskaņot paredzēto ierobežojumu ne vien ar lakoniski izteikto Satversmes 96.pantu, bet arī ar Satversmes 116. pantā un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.panta otrajā punktā minētajiem leģitīmajiem mērķiem, kā arī vispārējiem tiesību principiem. Turpretim pazemošana, ciešanu sagādāšana, izstumšana no sabiedrības, kā arī ģimenes saišu iziršana noteikti nav un nedrīkst būt iekļauta ierobežojumu leģitīmo mērķu lokā.² Uzskatāms, ka šie mērķi nav sasniedzami, nenodrošinot notiesātajiem un apcietinātajiem saskari ar ārpusauli un vēl jo vairāk – ar ģimenes locekļiem. Turklāt jāuzsver, ka ģimenes saites uzturamas neatkarīgi no tā, kur tajā brīdī atrodas ģimenes locekļi. Pretējais uzskats nozīmētu ģimeņu “kā saliedētas sabiedrības pamata”³ šķirošanu, pārkāpjot vienu no kriminālsoda izpildes pamatprincipiem – tiesisko vienlīdzību, kā tā ir iekļauts Latvijas Soduzpildes kodeksa 4.panta otrās daļas 3.punktā. Nav saskatāms leģitīms pamatojums tam, ka ģimenes saišu saglabāšana tādās

¹ Par ģimenes locekļu un radnieku saraksta atskaites punktu var uzskatīt Latvijas Soduzpildes kodeksa 45.panta trešajā daļā uzskaitītas personas. Vienlaikus ir būtiski ņemt vērā, ka aizsargājamas arī to notiesāto personu tiesības uz satikšanos, kurām nav radnieku – šajos gadījumos būtu apsverama iespēja jau likumdevēja līmenī atļaut tikšanos ar to personu, kas nav norādītajā sarakstā, taču emocionālo saišu ziņā ir tikpat tuva notiesātajai personai (piemēram, draugi kopš bērnības, vecāku draugi, ja rūpējās par attiecīgo personu utt.). Drošības apsvērumu izvērtēšanai šajos gadījumos ir jābūt identiskai ar radnieku tikšanās gadījumiem

² Saskaņā ar Latvijas Soduzpildes kodeksa 4.panta otrās daļas pirmo punktu “soda izpildes mērķis nav sagādāt fiziskas ciešanas vai pazemot cilvēka cieņu, vai izstumt viņu no sabiedrības”.

³ Satversmes preambulas 5.paragrāfa otrais teikums

attiecībās, kur notiesātais/-ā ir viena no pusēm aizsargājama vairāk nekā tad, ja abi partneri izcieš brīvības atņemšanas soda veidu. Latvijas Cilvēktiesību centrs uzstāj, ka demokrātiskajā sabiedrībā un tiesiskajā valstī ģimenes institūta aizsardzības dalījums atkarībā no tās locekļu pastrādātām darbībām atzīstams par graužošu attieksmi pret visu sabiedrību kopumā, kas balstīta uz neticību pašu izveidotajai penitenciārajai un sociālajai sistēmai. Latvijas Cilvēktiesību centra ieskatā “pārveidot”⁴ notiesāto vai apcietināto, absolūti liedzot viņai vai viņam klātienē saskarsmi ar ģimenes locekļiem, ja viņi to vēlas, nav iespējams. Šāda attieksme atgādina izolēšanu, nevis sociālo reintegrāciju.

Veselīgas ģimenes dzīves saglabāšana ir nepieciešams priekšnoteikums turpmākajai veiksmīgajai resocializācijai. Tiesības satikties ar savas ģimenes locekļiem ir noteiktas, piemēram, Principu apkopojuma par visu personu aizsardzību, kuras ir jebkādā veidā aizturētas vai atrodas apcietinājumā (*the Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment*), ko ANO Ģenerālā asambleja ar rezolūciju 43/173 apstiprinājusi 1998. gada 9. decembrī, 19.principā⁵, ANO Minimālo standartnoteikumu par apiešanos ar ieslodzītajiem (*the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*) 37., 79. un 92.noteikumā⁶, Eiropas Padomes Ministru komitejas 2006. gada 11. janvāra rekomendācijas Rec(2006)2 par Eiropas cietumu noteikumiem, kas tika pieņemta 2006.gada 11.janvārī un pārskatīta un grozīta 2020.gada 1.jūlijā, 24.1.punktā⁷, kā arī Amerikas Advokātu asociācijas (*the American Bar Association*) 2010.gadā pieņemto Attieksmes pret ieslodzītajiem standartu (*Standards on Treatment of Prisoners*)⁸ 23-8.5.standartā, kas nosaka prasības attiecībā uz satikšanos jeb notiesāto apmeklējumiem (*visiting*) organizēšanu. Jāatzīmē, ka minētā standarta komentāros noteikts, ka satikšanās (apmeklējumi), rakstveida sazināšanās un telefoniskie kontakti ir trīs veidi, kā notiesātie var saglabāt saikni ar viņu ģimenēm un sabiedrību.⁹ Turklāt šo un citu piemērojamo tiesību avotu izvērstu analīzi sniedza Eiropas Cilvēktiesību tiesa 2015.gada 30.jūnija spriedumā lietā “Horoško pret Krieviju” (pieteikums Nr. 41418/04)¹⁰.

⁴ Šis jēdziens tiek lietots speciālās prevencijas, sociālās labošanas un resocializācijas kontekstā

⁵ <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/bodyprinciples.pdf> (aplūkots 2020.gada 26.augustā)

⁶ https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners.pdf (aplūkots 2020.gada 26.augustā)

⁷ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809ee581 (aplūkots 2020.gada 27.augustā)

⁸ https://www.americanbar.org/groups/criminal_justice/publications/criminal_justice_section_archive/crimjust_standards_treatmentprisoners/#23-1.1 (aplūkots 2020.gada 26.augustā)

⁹ P. 260

https://www.americanbar.org/content/dam/aba/publications/criminal_justice_standards/treatment_of_prisoners.pdf (aplūkots 2020.gada 26.augustā)

¹⁰ Tiesa šī sprieduma 143.parágrāfā norādīja, ka tā “atsaucas uz nostāju, kura aizstāvēta starptautisko tiesību dokumentos un starptautisko tiesu un tribunālu praksē (sk. iepriekš 69.–80. punktu) un kura nemainīgi atzīst tiesības uz “pieņemama” vai “pietiekami augsta” līmeņa saziņu ar viņu ģimenes locekļiem kā minimālo standartu, kas piemērojams attiecībā uz visiem ieslodzītajiem neatkarīgi no tā, vai viņi ir uz mūžu notiesāti ieslodzītie vai cita veida ieslodzītie (sk. 73. punktā

Vienlaikus jāatzīst, ka minētie tiesību avoti *expressis verbis* “klusē” attiecībā uz notiesāto vai apcietināto ģimenes locekļu tikšanos klātienē savā starpā. Konceptuāli šādas tikšanās būtiski neatšķiras

Domājams, ka apstrīdētās tiesību normas mērķis ir nodrošināt situāciju, ka netiks veikti jauni noziedzīgi nodarījumi soda izciešanas vai apcietinājuma piemērošanas laikā vai pēc tās, kā arī pārkāpta notiesāto un sabiedrības drošība, organizējot šīs satikšanās.¹¹ Turklāt notiesāto vai apcietināto ģimenes locekļu tikšanās organizēšana var prasīt no valsts papildu resursus, konvojējot personas uz attiecīgo ieslodzījuma vietu.

Šajā ziņā Latvijas Cilvēktiesību centrs pilnībā pievienojas Tiesas iepriekš jau pieminētajā lietā “Horošenko pret Krieviju” izteiktajai tēzei, ka “valsts nevar brīvi ieviest vispārējus ierobežojumus, neparedzot noteiktu elastību, kas sniedz iespēju noteikt, vai ierobežojumi konkrētos gadījumos ir atbilstoši un patiesi nepieciešami (sk. *mutatis mutandis* spriedumu lietā “Moisejevs pret Krieviju” [*Moiseyev v. Russia*], Nr. 62936/00, 254.–255. punkts, 2008. gada 9. oktobris), jo īpaši attiecībā uz ieslodzītajiem pēctiesas ieslodzījumā (sk. iepriekš minētā sprieduma lietā “Harakčjevs un Tolumovs” 204. punktu)” un “bargus pasākumus, kas ierobežo Konvencijas tiesības, nedrīkst piemērot nevērīgi; proti, samērības princips nozīmē to, ka nepieciešama saskatāma un pietiekama

ANO Standarta noteikumu minimuma attieksmei pret ieslodzītajiem 37. un 57. punktu, 74. punktā ANO Principu apkopojuma par visu personu aizsardzību, kuras ir jebkādā veidā aizturētas vai atrodas apcietinājumā, 19. principu, Noteikumu par tādu personu turēšanu apcietinājumā, kuras gaida tiesu vai apelācijas prasības izskatīšanu tribunālā vai ir apcietinātas, pamatojoties uz Starptautiskā bijušās Dienvidslāvijas kara noziegumu tribunāla rīkojumu 61. punkta A) apakšpunktu (sk. iepriekš 77. punktu) un Amerikas Cilvēktiesību tiesas un Amerikas Cilvēktiesību komisijas praksi iepriekš 78.–80. punktā).”

Ir būtiski, ka šajā spriedumā, atzīstot Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.panta pārkāpumu, Tiesa iekļāva šādas *ratio decidendi* un *obiter dictum* atziņas: “Tiesas praksē ir plaši atzīts, ka ieslodzītie arī ieslodzījumā saglabā visas pamattiesības un brīvības, izņemot tiesības uz brīvību (sk., piemēram, spriedumu lietā “Diksons pret Apvienoto Karalisti” [*Dickson v. the United Kingdom*] [Lielā palāta], Nr. 44362/04, 67. punkts, ECT 2007-V, citējot spriedumu lietā “Hērsts pret Apvienoto Karalisti (Nr. 2)” [*Hirst v. the United Kingdom (no. 2)*] [Lielā palāta], Nr. 74025/01, 69. punkts, ECT 2005-IX; spriedumu lietā “Buluā pret Luksemburgu” [*Boulois v. Luxembourg*] [Lielā palāta], Nr. 37575/04, 82. punkts, ECT 2012).” (116.paragrāfs) un “Attiecīgi ieslodzījumā persona nezaudē savas Konvencijā noteiktās tiesības, tostarp tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību (sk. spriedumu lietā “Ploskis pret Poliju” [*Ploski v. Poland*], Nr/ 26761/95, 32. un 35. punkts, 2002. gada 12. novembris), tāpēc ikvienam šo tiesību ierobežojumam ir jābūt pamatotam katrā konkrētajā gadījumā (sk. sprieduma iepriekš minētajā Diksona lietā [Lielā palāta] 68. punktu)” (117.paragrāfs), kā arī “Tiesa atsaucas uz saviem apsvērumiem, pirmkārt, Diksona lietas [Lielā palāta] spriedumā (minēts iepriekš, sk. 75. punktu), kuros tā norāda uz vispārējo tendenci Eiropas kriminālsodu politikā palielināt ieslodzījuma rehabilitācijas mērķa relatīvo nozīmi (jo īpaši ilga cietumsoda beigās), un, otrkārt, spriedumā lietā “Vinters un citi pret Apvienoto Karalisti” [Lielā palāta], Nr. 66069/09, 130/10 un 3896/10, 111.–116. punkts, ECT 2013 (izraksti) un spriedumā lietā “Harakčjevs un Tolumovs pret Bulgāriju” [*Harakchiev and Tolumov v. Bulgaria*] (Nr. 15018/11 un 61199/12, 243.–246. punkts, ECT 2014 (izraksti)), kur tā apgalvojusi, ka uzsvars uz rehabilitāciju un reintegrāciju ir kļuvis par obligātu faktoru, kas dalībvalstīm jāņem vērā savas kriminālsodu politikas veidošanā.” (121.paragrāfa otrais teikums).

¹¹ 2004.gada 9.decembra likumprojekta anotācijā apstrīdētās tiesību normas mērķis nav izvērsti analizēts: https://www.sacima.lv/L_Sacima8/lasa-dd=LP0827_0.htm (aplūkots 2020.gada 31.augustā)

saistība starp šādu pasākumu piemērošanu un attiecīgās personas uzvedību un apstākļiem”.¹² Drošības apsvērumi veido legītimu mērķi, nosakot satikšanās ierobežojumus brīvības atņemšanas vietās. Pienākums izvēlēties un noteikt samērīgus līdzekļus drošības mērķa sasniegšanai gulstas uz valsti, un, kamēr nav pamatoti atspēkoti visi citi mazāk ierobežojoši līdzekļi mērķa sasniegšanai, absolūts aizliegums satikties notiesātajiem ģimenes locekļiem nevar tikt atzīts par atbilstošu cilvēktiesībām, tiesiskumam un Satversmei. Jānorāda, ka apstrīdētā tiesību norma pēc savas juridiskās dabas un seku ziņā ir adresātam nelabvēlīgā un imperatīvā, formāli (ārpus tiesību tālākveidošanas metodes) neatstājot tiesību piemērotājam diskrēto varu lemt pretēji, respektīvi, atļaut notiesātajiem satikšanās ar apcietinātām personām un personām, kuras izcieš sodu citās brīvības atņemšanas iestādēs. Jāatzīmē, ka apstrīdētās tiesību normas formulējums izslēdz jebkādu diferenciaciju atkarībā no personas individuālajām pazīmēm, piesprietā soda smaguma, izciestā soda režīma un ilguma, iekšējās kārtības noteikumu ievērošanas, ģimenes locekļu veselības stāvokļa un citām. Lieki teikt, ka brīvības atņemšanas soda izpildes jomā Latvijas Republikas tiesību piemērotāju vidū tiesību tālākveidošana nav guvusi plašu atzinību un pielietojamību. Ir pamats secināt, ka maz iespējams, ka, piemēram, brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks vai citi tiesību piemērotāji būtu gatavi pārkāpt apstrīdētās tiesību normas tvērumu esošajā redakcijā taisnīguma labad. Tāpat likumdevējs nav paredzējis, piemēram, “humāno apsvērumu” klauzulu Latvijas Sodū izpildes kodeksā, kas atvieglotu tiesību piemērotājam individuālā taisnīguma restaurēšanu, savus lēmumus pilnvērtīgi pamatojot. Tādējādi ir pamats secināt, ka tiesību normas ietekme uz adresātu ir prognozējama.

Latvijas Cilvēktiesību centrs uzskata, ka apstrīdētās tiesību normas imperatīvi absolūts raksturs neatbilst samērīguma principam, respektīvi, netiek nodrošināts pienācīgs līdzsvars starp kriminālsoda vai apcietinājuma piemērošanas mērķiem un ieslodzīto personu tiesībām uz privāto un ģimenes dzīvi, turklāt ar apstrīdētajā tiesību normā iekļauto ierobežojumu rupji tiek iedragāta resocializācijas, kā kriminālsoda izpildes mērķa, sasniegšana. Situāciju pasliktina arī apstākļi, ka Latvijas Republikā nepastāv efektīvā programma, kuras ietvaros notiesāto personu ģimenes (tādas ģimenes, kurās vairāki ģimenes locekļi izcieš brīvības atņemšanas soda veidu vai apcietinājumu vienlaikus) tiktu apvienotas pēc soda izciešanas un mērķtiecīgi reintegrētas sabiedrībā. Vienlaikus jāatzīmē, ka aizliegums satikties ar citām personām (tām, kas neietilpst ģimenes locekļu un radnieku sarakstā vai nav tām pielīdzināmas emocionālo saišu ziņā, gadījumā ja personai radnieku nav) ir pilnīgi pakļauts individuālo drošības apsvērumu izvērtēšanai. Šajos gadījumos brīvības

¹² 126.parágrāfa pirmais teikums un 141.parágrāfa otrais teikums attiecīgi

atņemšanas iestādes priekšnieka lēmumam ir jābūt pamatotam, nodrošinot adresātam tiesības to apstrīdēt un pārsūdzēt.

Ņemot vērā iepriekš minēto, Latvijas Cilvēktiesību centrs secina, ka apstrīdētā tiesību norma, ciktāl tā attiecas uz ģimenes locekļiem (vecākiem, bērniem, adoptētājiem, brāļiem un māsām, vectēvu, vecmāti, mazbērniem, laulāto vai citu personu, ja līdz soda izciešanas sākumam notiesātajam ar šo personu ir bijusi kopēja saimniecība vai kopīgs bērns) vai personām, kuras pielīdzināmas radniekiem emocionālo saišu ziņā, neatbilst Satversmes 96.pantam.

Latvijas Cilvēktiesību centra direktore
E.Oļševskis 67039293

Anhelita Kamenska